

Sen o trnové koruně

Ta scéna je až triviálně známá. Na rakev s tělem Havlíčkovým klade Božena Němcová trnový věnec jako znamení mučednictví, věnec, jak to později pojmenoval Zdeněk Nejedlý, „provokativního významu: z trní, propleteného vavřínem“ (NEJEDLÝ 1953b: 351). Viděli jsme tu scénu ve filmu: ve Vávrově *Horoucím srdci* (1962) „uprostřed všeobecného vzrušení položí Němcová proti nejpřísnějším zákazům na Havlíčkovu rakev vavřínový věnec s trnovou korunou“ (UHLÍŘ 1968: 97, 106). Na jiném místě, v dramatickém textu Františka Pavlíčka *Dávno, dávno již tomu, Zpráva o pohřbívání v Čechách* (1979) se o Němcové říká: „Co to klade na jeho rakev? Vavřín propletený trním? Proč? Je to moudré?“ A nato zazní výrok, který jako by byl ozvěnou Nejedlého: „Vždyť to je přímo provokativní symbolika!“ (PAVLÍČEK 1982: 96).

Přítom v té oblíbené scéně, jak už tomu u legendarizovaných scén bývá, mnoho chybí a leccos je zřejmě „jinak“. Především: gesto Němcové je v onom výjevu vnímáno v protikladu k zbabělému alibismu české vlastenecké elity, která se bojí k Havlíčkovi přihlásit z obav před následky. Výjev nad rakví tak vlastně opakuje podobně legendární setkání Havlíčka a Němcové za jeho policejně povolené návštěvy Prahy: i zde Němcová vystupuje na pozadí zbabělosti ostatních praktikujících patriotů, kteří se bojí zkompromitování, jako stařečná žena, která jediná se k Havlíčkovi hlásí na veřejnosti. Tento stereotyp – Němcová jako „jediná odvážná“ – je všeobecný: opakuje se v pozdějších vzpomínkách jako standardním prameni literárního kultu, v publicistice i v poezii. Stal se pak poměrně snadno součástí i socialistického zbožštění Němcové v příznačném významovém otočení. Němcová tu byla postavena proti české vlastencíci „buržoazii“ a naopak přiřazována po bok „lidu“, který „se chová“ v rámci této socialistické verze legendy obdobně nebojácně a zásadově jako ona. Ovšem – jak vidíme – byl to symbol snadno využitelný i pro literární disent z let normalizačních („Někteří z těch, co se vřadili do průvodu, se toho odvážili teprve v jejím stínu“, „Proč právě ona musí po každé stát na nejnebezpečnější křižovatce!“ – PAVLÍČEK 1982: 96).

Mimo rámeček legendárního příběhu vidíme mnohem barvitější, mnohem méně černobíle polarizovaný obraz, ve kterém se mísí opatrnost či zbabělost s odvahou, ale i docela obyčejná lidská

neslušnost s lidskou slušností, a všechno je mnohem složitější, než legenda dovoluje. U zdroje syžetu „pražského setkání Havlíčka a Němcové“, kterým jsou vzpomínky Havlíčkovy sestry z devadesátých let (HAVLÍČEK 1971: 101), nacházíme vedle „paní Boženy“ v roli statečných, kteří se nevyhýbají setkání se sledovanou osobou (Josef Němec mimochodem líčí pražské setkání jinak: jako Havlíčkovu návštěvu u Němcové v jejím bytě – NĚMEC 1870: 213; viz též NOVOTNÝ 1959: 104), i význačné reprezentanty „vlasteneckých špiček“: Palackého a Trojana. A ostatně ani obraz posmrtného loučení s Havlíčkem, jakkoli bylo zřejmé, že pietní akt bude policejně sledován a proti nápadnějším účastníkům mohou být vyvozeny nepříjemné závěry, nebyl jen příběhem statečné ženy, nekompromisního lidu a zastrašené vlastenecké smetánky.

Policejní hlášení (HAJN 1936: 109n.; NOVOTNÝ 1959: 104) stejně jako jiné dobové zdroje dosvědčují naopak poměrně reprezentativní účast „české partaje“ („der českischen Partei“) na pohřbu. Uvádí ze známějších jmenovitě Palackého se synem, Riegra, Hanku, okázale prý ověšeného svými řády, Trojana, dokonce i proslulého „zpátečníka“ Jakuba Malého zmiňuje. Dále zaznamenává účast básníka a archiváře Erbena, ale i ředitele registratury Vincence P. Erbena, Josefa Frantu-Šumavského, doktora Podlipského, mlynáře Matěje Vávru a jeho syna Vincence Vávru, doktora Jana Špotta a doktora Josefa Hamerníka, malíře Josefa Macourka a osmačtyřicátníka sládky Mňoučka. Uvádí Mužáka (ale i přes toto úřední svědectví můžeme o účasti manžela Karoliny Světlé Petra Mužáka mimochodem dosti úspěšně pochybovat)¹⁶, Villaniho, Rirenšafta a mnoho dalších. Víme odtud, že pohřeb organizoval Ferdinand Fingerhut „od Halánků“ místo Františka Jaroše, švagra zemřelého, který se chtěl vyhnout nepříjemnostem a dal by nejspíš přednost neokázalému rodinnému pohřbu. Policie si povšimla mužů, kteří nesli rakev (uvádí bratry Fričovy, Malypetra, Svátka, karlínského krupaře Nováka, natěrače Reinharta, Vokatého), všimá si zpěváků (Lukes, Strakatý, Nedvěd) i kněží (zvláště Havlíčkova přítele a spolužáka ze semináře faráře Řezáče), A. M. Pinkase, jenž nechal odlít posmrtnou masku. Naopak Němcová v hlášení, které putovalo do Vídně, zmíněna

16) Žofie Rottová píše totiž právě tehdy své sestře i jejímu manželu Mužákově podrobnou zprávu o Havlíčkově pohřbu do Podještědí (viz SVĚTLÁ 1959b: 26n.).

vůbec není; z žen upoutala pozornost konfidentů jen jistá „radikální Češka“ Jelínková („die Kaufmannsgattin Jelinek, eine bekannte radikale Czechin“), které prý přítomní líbali ruce (Miloslav Novotný ji ztotožňuje se ženou Antonína Jelínka, kupce ve Štěpánské ulici – NOVOTNÝ 1959: 279). Ostatně ani věnec, který se stal ústřední rekvizitou v legendárním obraze, v policejních zprávách nehraje vůbec důležitou roli. Policejní zpráva sice suše a s jistou dávkou ironické shovívavosti zaznamenala, že věnec na rakvi („vavřínový věnec“, Lorbeerkranz) byl všeobecně lidmi označován jako „mučednická koruna“ (Märtyrerkrone), ale nepřikládala tomu žádnou větší váhu. Nanejvýš policii zaujalo obřadné roztrhání věnce na Olšanech a jeho rozdělení okolostojícím lístek po lístku jako relikvie, nicméně ani proti účastníkům tohoto aktu nebyly podniknuty žádné kroky.

Neznamená to, že by policie nevěnovala dostatečnou pozornost vlastnímu pohřebnímu rituálu. Již v roce 1853 neobyčejně pečlivě vyhodnocovala atmosféru pohřbu syna Němcových Hynka a shledala ji krajně „znakovou“ právě po pečlivém poměrování s běžnou normou „studentského pohřbu“. Hynkův pohřeb byl tehdy úřady vnímán jako nepřiměřeně demonstrativní díky účasti všech tříd české reálky, nejen té, do které Hynek chodil; pozornosti neušla ani podoba Hynkova pohřbu s okázalými pohřby padlých studentů z času revoluce (TAMTĚŽ: 122n.). Taky v průběhu Havlíčkova pohřbu policie důkladně monitorovala neobvyklosti porušující daný „žánr“, ale úlohu věnce (přes jeho závěrečnou proměnu v relikvii) nehodnotila jako významnou. Věnec nebyl také nijak spojován ani s Němcovou, ani s jejím manželem Josefem Němcem.

Naopak Němcovo (nikoliv tedy Němcové) chování u pohřbu bylo policií chápáno jako silně příznakové. Policie Josefu Němci vytýkala, nejen že rozdával úmrtní oznámení, ale i to, že nabádal účastníky průvodu, aby smekli. Přitom samo doprovázení rakve s obnaženou hlavou, které policie vnímala jako porušující místní obyčej, nebylo zcela mimořádné – spíš jen příznávalo mrtvému Havlíčkovi statut výjimečné osobnosti, tak byl například pochován o čtyři roky dříve i F. L. Čelakovský (HANUŠ 1855: 57). Němcovi jistě přitížilo samo postavení vládního úředníka, stejně jako skutečnost, že byl pod policejním dohledem již pro republikánské postoje v roce osmačtyřicátém a v dané chvíli navíc z týchž důvodů postaven mimo službu. Ovšem i Němcová byla na každém kroku sledována a zvláště její pohyb po Slovensku v roce 1855 se změnil v nepřítčnou policejní

štvanici, která vyvrcholila jejím vypovězením z Uher – přesto její gesto, legendou tolik proslavené, policie – jak již bylo řečeno – nezachytila. Legendární podání naopak postavu Josefa Němce vlastně nepotřebovalo. Vstupoval do „děje“ spíš jen náhodou a mimovolně, nanejvýš „vedle“ Němcové a pod jejím mravním dohledem (později se budeme setkávat s motivem Němcovy slabosti, snahy vyhnout se účasti na pohřbu, což legendární Němcová rázně odmítne). Z toho zorného úhlu i pozdější trest osmidenního vězení Němcovi za demonstrativní chování na pohřbu¹⁷ mohl být paradoxně a nespravedlivě vnímán jen jako pouhý odlesk, pasivní důsledek činu Boženina. Zhruba v tom duchu, jak to formuloval (rozhodně v rozporu se známými fakty) ve svých pamětech Frič: „Jelikož nebylo přece lze dárkyni (tj. dárkyni věnce, Němcovou) proto potrestat, povolán byl manžel její pan Němec, muž hřmotný a vysoký, jenž vskutku nad hlavami všech účastníků pohřbu vynikal, na policii k zodpovídání se“ (FRIČ 1960: 517).

Kdesi u zdroje legendy o trnovém věnci stojí zřejmě vlastní záznam Boženy Němcové, tak jak ho známe z listu doktoru Lamblovi (NĚMCOVÁ 1952: 219–226). Němcová vypráví, že přišla na nápad dát Havlíčkovi „vavřínový věnec na čelo i na víko rakve“ a získala pro tuto ideu Ferdinanda Fingerhuta, jenž koupil věnce financoval. Němcová pak podle vlastního tvrzení objednala anonymně „krásnou korunu na víko, z listů bobkové višně, a půlvěnec na čelo z vavřínu“, a květ passiflory, tj. mučenky, který pak v pátek vložila mrtvému do rukou. Věnec a korunu poté údajně poslala k Halánkům Ferdinandu Fingerhutovi a ten (přes jisté obavy Palackého) „sám dal mu věnec nad čelo, a korunu dali na víko“.

Němcová v tomtěž listě (zřejmě si dopisu velmi vážila, takže si pořídila pro svou potřebu jeho opis, a tak záznam zachovala pro budoucnost) zprostředkovává přímo literární obraz odezvy svého činu, jako by chtěla provždy ustálit jeho význam. V dialozích představuje zaslechnuté zlomky hovoru účastníků pohřbu:

„Ba to je náš svatý mučedlník, dobře má na rakvi mučedlnickou korunu!“ – „I to není mučedlnická koruna, to znamená, že byl také spisovatel, básník!“ – „No, no, vždyť je dobře, však oni to nebudou na

17) Policejní výslech a materiály k případu Josefa Němce viz NOVOTNÝ 1956: 120n.

nos nikomu malovat, to je mučednická koruna!" – „Tu mu dala jedna paní.“ – Ohlédla jsem se, kdo to mluvil, ale byla to neznámá tvář; to šlak ví, že není možná čeho skrýt.

Byl to ostatně postup už vyzkoušený a dokonce ve spojení s Karlem Havlíčkem. Podobnou, téměř divadelní scénu ze zaznamenaných promluv použila ve své korespondenci Němcová již před lety právě v listu Havlíčkovi. Líčila mu v ní srocení lidí před krámkem, kde vystavovali jeho podobiznu, a také zde včlenila do rozhovoru samu sebe jako svědka:

Jakýs vážný muž, zdál se být řemeslník, podívaje se na krám, povídá druhému: „Není to Havlíček! – ba je a dobře je trefený, a co si to napsal: Nepopustíme! – Dobrá, jen kdyby každý tak mluvil. – Já ho mám rád, chlapíka, ty Národní noviny nám přece mozek otevřely – teď ovšem musí mlčet – nu však on nám zase něco poví, až bude smět.“ „Prosím Vás, páni, to je ten Havlíček, co ty Noviny vydává, co těm biskupům onehdy tak do pravdy pověděl?“ ptá se sedlák vedle stojící. – „Ano, to je ten.“ – „Inu to ho musím na mou duši koupit, aby se ti naší doma na něho podívali.“ – „Wer ist das?“ ptá se jeden oficir druhého, jda okolo. „I das ist dieser Kerl, der Havlíček,“ zněla odpověď. „Dem möch- te ich paar,“ povídá první a dělá jisté znamení bičíkem. „Ja, ja diesen Menschen sollte Man aufhängen,“ přizvukují dva páni, kterým se sedmašedesátka na čele svítí, „der stiftet mit seinen Noviny noch das grösste Unheil, dieser Aufwiegler.“ Tak to šlo dále, hana a chvála střídaly se ustavičně.

(NĚMCOVÁ 1951: 112n.)

Vůbec v onom známém listu Lamblovi o Havlíčkově pohřbu projevuje Němcová smysl pro gradaci vyprávění a vůbec si dává velmi záležet na výsledném literárním tvaru. Nejdříve věcně popisuje řetězec zcela praktických kroků: vznik nápadu s trnovou korunou, jeho uskutečňování, volbu a nákup květiny a věnce, a zaznamenává, co s nimi bylo dál. Je přitom do krajnosti střízlivá – například tehdy, když zaznamenává stav mrtvého těla týden čekajícího v horkých letních dnech na své pohřbení (na poslední červencový den bylo mimochodem naplánováno dobročinné představení pro děti nedávno zemřelého Tyla, které vyžadovalo přítomnost vlastenecké společnosti – to byl zjevný podnět k posunu data obřadu na první srpnový

termín). Ona střízlivost vynikne, když srovnáme záznam Němcové („v pátek byl již velmi sinavý, zvlášť okolo čela, uši měl modré jak charpa – a z úst mokvala mu krev, velmi již zapáchal“) s pozdějším líčením Lamblovy sestry, které – ovšem již z milosrdného odstupu vzpomínky – popisuje mrtvé tělo důstojně a pateticky („Hluboký klid a mír vznášel se teď nad tím myslitelským čelem, nad nímž tak často burácely divoké bouře“ – TOUCOVÁ-METTLEROVÁ 1912: 323; viz též NOVOTNÝ 1959: 107). Právě na pozadí této střízlivosti autorského podání je teprve v rozhovoru bezejmenných účastníků pohřbu význam pečlivě budované scény naplněn: symbolika květiny i věnce je teprve potom jednoznačně pojmenována, navíc zvnějšku, jakoby „objektivně“, nikoliv v pásmu vypravěčském.

Vyprávění Němcové v listu Lamblovi je bohaté na podrobnosti, z hlediska věcného důvěryhodné, rozhodně důvěryhodnější než jiné prameny legendy – pozdější dochované vzpomínky, například Josefa Němce, Dory Němcové, Anny Lamblové-Cardové. Přitom nám neujde, že leccos zde legendě přesto vychází vstříc, ba vlastně je již součástí jejího utváření. V prvé řadě je tu naznačena opatrnost Palackého (v dopise je označen šifrou Pc.), obavy Jaroše a jiných „našinců“ ze zneužití pohřbu – tedy základ pozdější mytizace Němcové jako jediné statečné ze „zakříknuté země“ (abychom parafrázovali známý Halasův obrat – HALAS 1940: 47). Dále – Havlíček je tu slovem („náš svatý mučedlník“) i mimoverbálně označen jako světec, mučedník (trnový věnec, či přesněji vavřík kombinovaný s větévkou višně, i passiflora, tj. mučenka, tu slouží jako metaforické označení jeho údělu). Ale bez významu není ani vypuštění Josefa Němce z Boženiny zprávy o pohřbu: dominantními aktéry vyprávění se tak stávají sama Němcová a Havlíček.

Důležité je zejména závěrečné vyústění výchozího deníkově střízlivého (jakkoli – opakují – literárně pečlivě „komponovaného“) popisu toho, co se stalo, v zjednodušený emblém („Tu mu dala jedna paní“). Ten vahou své jednoduché působivosti zcela překryje původní informaci o zaslání věnce staršímu Fingerhutovi, který ho pak na rakev umístil. V této „přepsané“ podobě se pak objevuje výpověď o věnci v dalším dopise Boženy Němcové, který se Havlíčkova pohřbu týká: „Přitom položila jsem věnec na jeho rakev.“ V dopise Josefu Lidumilu Lešikarovi stejně jako v dopise synovi do Zaháně se ovšem již součástí sdělení stávají manželovy konkrétní potíže s policií po pohřbu a také Němcova úloha na pohřbu je tady přiznávána (NĚMCOVÁ 1952: 219–226).

Podobné verze, podle nichž věnec klade na rakev přímo Němcová, se objevují i v pozdějších vzpomínkách z okruhu jejích příbuzných a známých. V anonymně vydaných *Upomínkách starého vlastence Josefa Němce* v diskrétní formulaci vystupuje „trnová koruna“, kterou na hlavu mrtvého „vložíla něžná ruka ženská co symbol utrpení“. Dcera Němcových Theodora (v roce Havlíčkova pohřbu čtrnáctiletá) vzpomíná: „matka opatřila ze Společenské zahrady vavřín a trnité pruty na věnce, a šly jsme opět spolu k Havlíčkovi, jenž ležel již v rakvi. Matka v slzách vložila mu do rukou větévkou passiflory, na hlavu dala trnovou korunu, kolem čela ovinula věnec vavřínový a na víko rakve položila větší vavřínový věnec propletený trním.“ Ve vzpomínkách Anny Lamblové-Cardové nikoli Dora, ale sama Lamblová-Cardová šla s Němcovou „vložit korunu na rakev ubohého trpitele“ – TOUCOVÁ-METTLEROVÁ 1912: 323; viz též NOVOTNÝ 1959: 107).

Svědci události se tedy sice střídají (NĚMEC 1870: 214; LELEK 1912: 338; TOUCOVÁ-METTLEROVÁ 1912: 323; viz též NOVOTNÝ 1959: 105–108), ale gesto Němcové zůstává téměř beze změn jako základ pro vytvoření legendy. Jakmile legenda „dozrává“, gesto setrvává v ohnisku příběhu dokonale oproštěno od všeho zbytečného – i od svědků. Zbývá jen „statečný muž“ a „statečná žena“: stylizace obou v rámci legendy směřuje k vypjaté heroizaci. Havlíček je muž, „věčný muž“ (NERUDA 1951: 324), „bojovník“, který hájil „mečem ohnivého slova“, který „nemá palčátu ni cepu, zbraně hmotné“ (MAYER 1950: 54–56), ale „mečem slova pravdy sází rány hrotné“ (BALCÁREK 1936: 145). Je „prvním nesmrtelným rekem na bojišti národní svobody“, „hrdinou“, „Prométheem“. Ale i Němcová,¹⁸ přes akcentované téma své výjimečné krásy, výjimečné ženskosti, přes tvrzení, že je „spisovatelkou čistě ženskou“ (NERUDA 1957: 283; srov. ROTHOVÁ 1992: 30), je důsledně označována jako „zmužilá“. Její kapitola byla zařazena do Sojkova cyklu životopisných portrétů okázale nazvaných *Naši mužové* (SOJKA 1862: 498–549). „Čest ženě zmužilé, kde muži byli zbabělí!“ říká o ní Dyk (DYK 1912: 3), i ona je bojovnicí (Julius Fučík: *Božena Němcová bojující*). V obou případech jde současně o heroizaci utrpením – heroizaci spjatou s atributy mučednickými. Tyto – jak již víme – tradiční atributy spisovatele

18) O kultu Boženy Němcové viz Susanna Rothová: *Božena Němcová jako mýtus a symbol* (ROTHOVÁ 1992: 29–40).

v českých zemích hrají v případě Havlíčka a Němcové mimořádnou úlohu, vlastně se stávají v dané oblasti přímo prototypem.

U Havlíčka se kult mučedníka rozvinul rychle a bezprostředně po jeho smrti.¹⁹ Pokusy státní moci takovému vývoji zabránit mučednickou stylizací Havlíčka nutně ještě vyhrcovaly. Příznačným se stal proces v Plzni v roce 1862 pro článek v *Pilsner Bote*, kde byl Havlíček jako mučedník označen veřejně. Obviněný autor článku František Uman hájil použitý termín celkem logicky a nesmlouvavě: „Mučenníkem nazýváme každého, kdo pro své šlechetné snahy a své přesvědčení pronásledování podstoupil.“ Doktor J. S. Prachenský, Umanův obhájce, ve své řeči přímo zpochybnil smysluplnost polemizovat s „atributem mučednictví“ věcnými argumenty týkajícími se skutečného Havlíčkova postavení v Brixenu: „Snad se mu mělo tělo kus po kuse trhati, snad jej měli ohněm páliť, nebo v oleji vařiti?“ ptal se výmluvně (HAJN 1936: 169nn., zvl. 173, 184). Mučednictví se stalo od počátku prostě součástí kolektivně sdíleného příběhu Karla Havlíčka a poukazy k celkem nedrastickým podmínkám konfinace, k výši státní subvence během tamějšího Havlíčkova pobytu (stejně jako případně později i k léčebným kvalitám Brixenu a jeho horského okolí právě vzhledem k předsmrtné Havlíčkově diagnóze), nemohly nabýt dostatečné účinnosti. Navíc pokud byly pronášeny ze strany moci, stávaly se dokladem pokračujícího, teď již jen symbolického „trýznění“ Havlíčka.

U Boženy Němcové se motiv ustaluje podobně: o „bledé paní, mučednici krásné“ hovoří Antonín Klášterský (KLÁŠTERSKÝ 1918: 541) ve své básni. „Prožívala tantalská muka touhy po jiném a lepší světě,“ říká se o ní, „krvácela a vykřvácela“ jsou slovesa, jimiž je opisován její život. „Má kolem hlavy tutěž svatozáři,“ říká se o ní a o Havlíčkovi. Je „paní světlem oděnou“, „největší světicí v našem literárním kalendáři“, „musí znamenati v našem národním Slavíně totěž, co pro středověkou katedrálu znamenávala představa boha či světce“ (PRAŽÁK 1941a: 10, 32; LORMANOVÁ 1986: 22).

Trnový věnec prostě nápadně spojuje legendárního Havlíčka a Němcovou jako paralelní osudy dvou novodobých světců, je stejně tak atributem jeho, jako jejím. Také Němcová je „dekorována

19) Jiří Morava ve své knize *C. k. disident Karel Havlíček* (MORAVA 1991: 295) mučednickou legendu brixenskou trefně označuje za „konglomerát neznalostí, domněnek, polopравd a svatých lží“.

trnovým věncem“ – je básničkou, „která vplétala si | krvavé trní do jména,“ píše o ní Seifert v *Písni o Viktorce* (SEIFERT 1955: 7). „Trnovou korunu“ v rukou drží postava Němcové v básni Josefa Hanzlíka z jeho *Stříbrných očí* (HANZLÍK 1963: 13–15). V kontextu tématu Němcové je tento atribut navíc posilován vnímanou analogií mezi autorskou sebestylizací a postavou Viktorky v *Babičce* a váže se k tématu osudové lásky, trnu, který navždy poznamenal autorčinu „dvojnicí“ Viktorku. Martyrství Němcové je spojováno výslovně také s údělem ženy, a dokonce přímo s erotikou a sexem („Nad smutnou ženou smutný muž | Nad klínem potupa“ – HALAS 1940: 21). Tento intimní rozměr symbolu se však nijak nestřetá s jeho celonárodní platností, s mýtem Němcové „jakožto osobnosti hrdinsko-symbolické, ztělesnění českého génia v jeho utrpení i vítězné slávě“ (ČERNÝ 1982: 199). Naopak plně se do něj včleňuje: motivy vytvářející kontext této intimně erotické sféry ji téměř vždy současně přesahují až k hodnotám sakrálním – její půvab („její světská krása byla přímo nadsvětská“ – NOVOTNÝ 1948: 20; „Byla jim [tj. Němcové a Viktorce] krása taková, | že mrtvy mohly rozhrnouti | s tváří svých hlínu jako proutí | a vejít v ticho domova. | A býti světlem v zášeří“ – SEIFERT 1955: 11), její láska („sladkou hlavu rozetnutu sterým bleskem | pro lásku | pro lásku k nám“ – HANZLÍK 1963: 15) se stávají součástí diskurzu Němcové jako ochránčyně národa, jeho patronky. Tento diskurz může nést i rysy stylizace kristovské („všude kde tě na kříž vbili | putujeme putujeme | kalvárií tvou“ – TAMTÉŽ: 14), a pak se sblíží s rétorikou legendy havlíčkovské („Oh, jak jej trýznili! jak jej mučili!“, „Veliké idey vyrůstají z krvavé Golgoty“ – GRÉGR 1936: 244n.). Ale vlastním jazykem kultu Němcové je rétorika mariánská („Ty hvězdo našich zástupů“ – ST. Š. 1862: 37) a jeho příznačným žánrem je litanie: „Paní | pláč Koruny české srdce nám tak svírá | kde by byla bez Vás paní naše víra | Paní | matko naší velikosti chraňte lid a země klín | až po srdce rozevřený řezem císařským“ (HALAS 1940: 48).